

O'QUVCHILARDALARDA INGLIZ TILI O'QITISH METODIKASINING
LINGVISTIK ASOSLARI

Mardikulova Oyjamol Rabbinovna

*Sirdaryo viloyati Oqoltin tumani 10-sonli umumta'lim maktabi ingliz tili fani
o'qituvchisi*

Annotatsiya: *Mazkur maqolada respublikamizda boshlang'ich sinflarda ingliz tili o'rganish va o'rgatish bilan bog'liq jarayonlar, o'quvchilarning yoshga oid psixofiziologik xususiyatlarini hisobga olib ingliz tilining o'rganilishini muvaffaqiyatli va samarali tashkil etish yo'llari ochib berilgan.*

Kalit so'zlar: *ta'lim sharoiti, til tajribasi, til o'rganish, til o'zlashtirish, tashabbusli nutq, mutanosiblik*

Mamlakatimizda jamiyatning ijtimoiy buyurtmasi xorijiy tillarni boshlang'ich sinflarda va kommunikativ maqsadlarda o'qitilishiga bo'lgan ehtiyojni yanada kuchaytirdi. Ingliz tili boshlang'ich ta'limga o'quv predmeti sifatida kiritildi, maktabgacha va boshlang'ich ta'limda xorijiy tillarni o'qitish yo'nalishi bo'yicha mutaxassislar tayyorlash yo'lga qo'yildi.

2012-yil 10-dekabrda «Chet tillarni o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-1875-son qarorida yosh avlodni chet tillarga o'qitish, shu tillarda erkin so'zlasha oladigan mutaxassislar tayyorlash tizimini takomillashtirish, ularning jahon sivilizatsiyasi yutuqlari va axborot resurslaridan keng ko'lamda foydalanishlari, xalqaro hamkorlik va muloqotni rivojlantirishlari uchun imkoniyatlar yaratish bosh maqsad etib belgilangan.

Ta'lim tizimidagi boshqa fanlardan ingliz tilining farqi bir paytning o'zida, uning ham ta'lim maqsadi, ham ta'lim vositasi ekanligida namoyon bo'ladi. Ingliz tilida nutqiy malakalar (tinglab tushunish, gapirish, o'qish, yozuv)ni egallash ta'limdan ko'zlanadigan maqsad bo'lishi bilan birga, o'rganilayotgan til yangi va foydali axborot olish, yetkazish vositasi maqomini ham oladi.

Bugungi kunda dunyo aholisining qariyb 60 foizi ikki yoki undan ortiq tillarda so'zlasha olishi barchaga ma'lum. Jahonda globallashtirish jarayonlarini tezlashtirish, erkin bozor munosabatlariga o'tish va ishlab chiqarishga yuqori texnologiyalarni joriy etishning rag'batlantirilishi «lingvistik kapital»ga, ya'ni chet tillarni (ayniqsa, ingliz tilini) mukammal egallagan mutaxassislarga ehtiyojni kuchaytirmoqda.

Chet til ta'limida sifat va samaradorlikni ta'minlash maqsadida chet tillarni o'rganish/o'rgatish yoshini qisqartirish tajribasi ommalashib bormoqda. Bunga «the younger the better / early is better» mazmunidagi tushunchaning keng tarqalganligi sabab bo'ldi. Boshlang'ich ta'lim o'quv dasturiga ingliz tilini kiritish qarori quyidagi xulosalarga asoslanib ma'qullangan: Critical Period Hypothesis states that there is a limited developmental period during which it is possible to acquire a language, be it L1

or L2, to normal, nativelike levels. – Kritik Davr Gipotezasi ona tili bo'ladimi, chet tildi, chet tilda tabiiy nutqqa yaqin darajada egallanishi mumkin bo'lgan chegaralangan rivojlanish davri mavjudligini ta'kidlaydi

5-jadval.

The GSL: frequency

Number (1-2284)	Frequency	Word	Related words in GSL	Related words NOT in GSL
1	69975	the		
2	39175	be		been, is, are, was, were, am
3	36432	of		
4	28872	and		
5	26800	a		an
6	26190	to		
7	21338	in		
8	20033	he		him, his
9	12458	have		has, had
10	11247	it		

1997 - yil fevral oyida Grats (Avstriya) shahrida Zamonaviy tillar Yevropa markazi (ECML) boshlang'ich ta'limda xorijiy tillarni o'qitish muammolariga bag'ishlangan «Foreign Language Education in Primary Schools» mavzusida xalqaro seminar, 1997 - yil aprel oyida Vorvik (Angliya) shahrida «Warwick Euroconference on Teaching of Foreign Languages in European Primary Schools» mavzusida, 1998 - yil yanvar oyida Grats shahrida «Foreign language education in primary schools - an international concern to be implemented in national contexts» mavzusida, 1999 - yil Brussel (Belgiya)da ingliz tili ta'limida sifat va samaradorlikni ta'minlash borasida amalga oshirilgan loyihalar muhokamasiga bag'ishlangan anjuman (Stimulating language learning: The European Label), 2007 - yil Gersen nomidagi davlat pedagogika universitetida (Sankt-Peterburg) boshlang'ich sinflarda chet tillarni o'rgatish/o'rganish metodlari va pedagoglar tayyorlash muammolariga bag'ishlangan (Early Foreign Language Education) xalqaro seminar, 2008 - yil Bangalor (Hindiston)da boshlang'ich ta'limda xorijiy tillarni o'qitish xalqaro tajribalarni ommalashtirishga bag'ishlangan (The Way Forward: Learning from International Experience of TEYL) xalqaro konferensiya o'tkazildi.

2013 - yil Moskva (Rossiya)da «Chet tillarni o'qitish nazariyasi va amaliyoti: an'analar va innovatsiyalar» mavzusida o'tkazilgan xalqaro ilmiyamaliy konferensiyada ham boshlang'ich sinf o'quvchilariga ingliz tili o'qitish metodikasining dolzarb muammolari muhokama etildi. Yuqorida qayd etilgan seminar va konferensiyalarda boshlang'ich ingliz tili ta'limida sifat va samaradorlikni ta'minlash yuzasidan tavsiyalar ishlab chiqildi.

Ta'lim sharoiti tushunchasi ingliz tili ta'limida samaradorlikni ta'minlashda tabiiy sharoit, ingliz tili sohibi bilan kamida 1000 soat muloqotda bo'lish, o'qituvchining pedagogik mahorati, o'quvchining yoshga oid fiziologik, psixologik va bilish faolligi xususiyatlari, o'quv predmetiga ajratilgan vaqt hamda o'quvchilarning o'quv predmetiga nisbatan munosabati va o'rganish layoqati kabi omillarni o'z ichiga oladi. Ushbu omillar haqida kengroq tasavvur hosil qilish maqsadida ingliz tilining tabiiy sharoitda o'zlashtirilishi va sun'iy sharoitda o'rganilishini qiyoslab ko'ramiz:

1-jadval.

Ingliz tilini o'zlashtirish va o'rganish nazariyalari		
Nazariyalar	Mutanosiblik	Tillararo
Qiyoslash mezon	Ingliz tili o'zlashtirish	Ingliz tili o'rganish
Mavqeyi	Qardosh xalq tili, qo'shni davlat tili, ikkinchi til	Chet til
Maqomi	SHaxsning ijtimoiylashuvi, tabiiy nutq vaziyatlarida muloqot va ayrim o'quv predmetlarini o'rganish vositasi	Ta'lim maqsadi va vositasi, o'qitish vositasi, ta'lim jarayonida muloqot vositasi
Motivatsiya	Ichki motivatsiya	Tashqi motivatsiya
Tashabbus	Jonli nutq vaziyatlarida to'satdan paydo bo'lgan fikrni ifodalashga shaxsiy tashabbus ko'rsatiladi	Rejalashtirilgan maxsus ssenariy asosida fikr ifodalash usullari o'qituvchi undovi bilan mashq qilinadi
Kompetensiyalar	Pragmatik kompetensiya sezilarli darajada yuqori o'zlashtiriladi	Kompetensiyalar teng o'rganiladi

Ingliz tili o'qitishga bunday yondashuv ingliz tilidan foydalanishga kuchli ehtiyoj mavjud bo'lgan muhitda yuqori samara beradi. Chunki ingliz tili elementlarini (tarkibiy qismlarini) o'zlashtirish jarayoni ona tilini o'zlashtirish jarayoni bilan aynan o'xshash (parallel), ya'ni avval nutqiy kompetensiyalar, keyin lisoniy kompetensiyalar yoki avval tinglab tushunish, gapirish, o'qish va yozuv, keyin fonetika, leksika, grammatikani o'zlashtirish izchilligida sodir bo'ladi.

Ma'lumki, ona tilini sof bo'lmasa-da, taqlidan o'zlashtirish jarayonida o'xshashlik (analogiya)ka amal qilinadi, o'quvchi qanday idrok etsa, shunday o'zlashtiradi va bilganiga monand gaplar (va so'zlar), til qonuniyatiga yot hosilalar yaratadi. Buni bolaning so'zdan foydalanishdagi omilkorligi, deb tushunish mumkin. Masalan, besh yoshli David ismli bola dadasining tug'ilgan kunda «I'd like to propose a toast» (Qadah so'zi aytmoqchiman), degan gapidan ilhomlanib, qo'lga finjon oladi-da; «I'd like to propose a piece of bread», deya mehmonlarni kuldiradi. Bunday holat mutaxassislar tomonidan muloqot qilishning insonga xos instinkti va kreativ til tajribasi, deb izohlanadi. Biz bunday vaziyatdagi tasodifiy nutqiy ifodani tashabbusli nutq deb nomlashni ma'qul topdik. Til tajribasi atamasi tadqiqotchilar tomonidan mukammal sharhlangan. Mutanosiblik nazariyasida ham ingliz tili ta'limining maqsadi o'quvchilar psixikasida til egallashning avvaldan shakllangan umumiy mexanizmlarini faollashtirish lozimligi targ'ib etiladi.

O'qituvchining ingliz tili o'rgatish borasidagi harakatlari va o'quvchining ko'plab mashqlar bajarishi natijasida ingliz tili belgilangan darajada egallanmasligi mumkin. Bunga sabablardan biri sifatida darslik yaratishda Yevropa tajribalariga taqlid qilinishi

va ta'lim sharoitini inobatga olinmaganligini ko'rsatish mumkin. Chunki ayrim darsliklarda nutqiy malakalarning egallanishiga hizmat qiluvchi mashqlarga ustuvor ahamiyat qaratilgan bo'lsa, ayrimlarida tilga oid malakalar egallanishiga xizmat qiluvchi mashqlar miqdori sezilarli darajada ko'p. Bizningcha ingliz tili o'qitishda nutqiy va lisoniy kompetensiyalarning teng egallanishiga zamin yaratadigan bilim, malaka va ko'nikmalarni rivojlantiruvchi mashqlarning miqdoriy ratsioniga muhim ahamiyat qaratish zarur.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun til materiali sifatida kam miqdordagi so'zlardan iborat bo'lgan, eslab qolish va talaffuz qilishga oson hamda kundalik muloqotda zarur bo'ladigan, takrorlanish chastotasi yuqori bo'lgan muloqot modellari (m, Hi! Hello! Yes. No. Please. Sorry! OK. After you. Anybody home? Thanks.) saralab olinishi tavsiya etiladi. Standart muloqot modellarining o'zlashtirilishi o'quvchilar tomonidan yo'l qo'yiladigan leksik, grammatik, semantik va pragmatik xatolarni kamayishiga, ingliz tilini tabiiy va psixologik 104 zo'riqishlarsiz o'zlashtirilishiga, til o'rganuvchilarda rag'bat (motivatsiya) va o'ziga ishonchni oshishiga sabab bo'ladi

Ta'lim maqsadi ijtimoiy-pedagogik va lingvodidaktik tushuncha sifatida ingliz tili o'qitishga tatbiqan quyidagicha ta'riflanishi mumkin: umumta'limiy yo'nalishdagi o'quv predmetlaridan bo'lmish ingliz tilini o'rganishga jamiyat va davlatning ijtimoiy buyurtmasi shaklidagi ta'lim mazmunini belgilash, o'qitish jarayonini tashkil etish va muayyan natijalarga erishishni oldindan aniqlash vositasidir. Maktabda ingliz tili nima uchun o'rganiladi? savoliga javob tariqasida qo'llanadigan termin-tushunchadir. Umumta'lim maktablarida o'quvchilarga ingliz tili (1) amaliy maqsad, (2) umumta'limiy maqsad, (3) tarbiyaviy maqsad va (4) rivojlantiruvchi maqsadda o'rgatiladi. Ingliz tili o'qitishning amaliy maqsadiga erishish yo'lida umumta'lim maktab kursida ingliz tili o'rgatishning yakuniy amaliy maqsadi – tinglab tushunish va o'qish, ya'ni chet tilda tinglab va o'qib axborot olishdir. Oraliq amaliy maqsad turlicha talqin etiladi: I sinfda tinglab tushunish va gapirish amaliy maqsad hisoblanadi;

Xulosa sifatida o'quvchilarining kommunikativ kompetentligini shakllantirishga deduktiv yondashuvni, ya'ni ularning leskik zahirasi standart muloqot modellarining ulushini ko'proq bo'lishiga erishish zarurligini ta'kidlash mumkin. Standart muloqot modellarining yod olinishi va ulardan nutq vaziyatlarida maqsadli qo'llashni mashq qilinishi o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishda muxim rol o'ynaydi. Buning uchun o'qituvchiga turli nutq vaziyatlarida qo'llaniladigan standart muloqot modellari bazasini shakllantirish va amaliy mashg'ulotlarda ulardan keng foydalanishni tavsiya etamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI :

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – T.: O'zbekiston NMIU, 2014. – 76 b.
2. O'zbekiston Respublikasi Ta'lim to'g'risidagi Qonuni. – T.: Sharq, 1998. – 23 b.

3. O'zbekiston Respublikasining Davlat tili haqidagi Qonuni. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlis Axborotnomasi. – №12.– Toshket,1995. – 257-modda.
4. O'zbekiston Respublikasining Kadrlar tayyorlash milliy Dasturi. – T.: Sharq, 1997. – 42 b.
5. O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidentining «CHet tillarni o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-1875-son Qarori. – Xalq so'zi. – № 240 (5660). – Toshkent, 2012.
6. O'zbekiston Respublikasi uzluksiz ta'lim tizimining Davlat ta'lim standartlari. – Xalq ta'limi. – № 4. – 2013. – B. 4-32.
7. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: O'zbekiston, 2017. – 486 b.
8. Mirziyoev Sh.M. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SHavkat Mirziyoevning 2018 yil 5 martdagi To'raqo'rg'on tumani Isoqxon Ibrat nomidagi maktab-internatiga tashrifidagi nutqi. Elektron resurs: <http://www.uza.uz/oz/...prezidentimiz-is-o-khon-t-ra-ibrat-mazhm>. Murojaat sanasi: 26.11.2018 y.
9. Mirziyoev Sh.M. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SHavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga murojaatnomasi. – Xalq so'zi, 2017 yil 23 dekabr №258 (6952)
10. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining «Ta'lim muassasalarida chet tillarni o'qitishning sifatini yanada takomillashtirish choratadbirlari to'g'risida»gi 610-son Qarori. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami. 32 (792) son, 2017. – B. 167-169.
11. Гальскова Н.Д., Никитенко З.Н. Теория и практика обучения иностранным языкам. Начальная школа: Методическое пособие. – М.: Айрисс-пресс, 2004. – 240 с.
12. Driscoll P., Frost D. The teaching of modern foreign languages in the primary schools. – L.: & N.Y.: Routledge, 2005. – 258 p.
13. Pinter A. Children learning second languages. Research and practice in Applied Linguistics. – UK.: Palgrave & Macmillan, 2011. – 308 p.